

Asia: VN/35688/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä

Lausunnonantajan lausunto

Lain nimike

-

1 § Soveltamisala

Käräjäoikeus kannattaa esitettyä lain soveltamisalan laajentamista koskemaan nykyisin mukaisten seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten ohella myös muita rikoksia sekä tietyiltä osin myös lapsia, joita epäillään rikoksesta tai joita on tarpeen kuulla rikoksen todistajana. Käräjäoikeus kannattaa myös ikärajan nostamista niin, että kohderyhmä olisi alle 18-vuotiaat lapset.

Barnahus-laatustandardissa väkivalta määritellään kaikenlaiseksi ruumiilliseksi ja henkiseksi väkivallaksi, vahingoittamiseksi ja pahoinpitelyksi, laiminlyönniksi tai välinpitämättömäksi tai huonoksi kohteluksi tai hyväksikäytöksi, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö. Lain soveltamisalan laajennus on tarpeellinen, jotta lapset saavat kattavaa ja yhdenvertaista oikeusturvaa riippumatta siitä, minkä rikoksen kohteeksi he ovat joutuneet. Soveltamisalan laajennuksen osin käräjäoikeus kiinnittää huomiota erityisesti vapauteen kohdistuviin rikoksiin, joissa nimenomaan lapset ovat tai voivat yhtä lailla aikuisten ohella teon kohteena. Tällaisia ovat lapsen omavaltainen huostaanotto, lapsikaappaus, vainoaminen ja ihmiskauppa. Näistä kolme ensimmäistä saattavat esiintyä myös vaativien huoltoriitojen yhteydessä, joten esityksen mukainen soveltamisalan laajennus on perusteltu ja toivottu myös lain perheoikeudelliset tavoitteet huomioiden.

Lasten- tai nuorisopsykiatrinen ja psykologinen asiantuntemus olisi erityisen tarpeellista ja hyödyllistä silloin, jos lapsen epäillään joutuneen ihmiskaupparikoksen uhriksi. Vaikka lapsiin kohdistuvia ihmiskaupparikoksia on Suomessa ollut toistaiseksi varsin vähän, ei lukumäärä ole olematon. Niissä tapauksissa on tyypillistä, että uhrin kuuleminen on tavallista haasteellisempaa uhrin ollessa yleensä traumatisoitunut ja mahdollisesti tavalla tai toisella manipuloitu, riippuvaisessa asemassa rikoksesta epäiltyyn nähden ja tilanteessa, jossa hän ei uskalla tai halua kertoa

tapahtumista, vaan saattaa haluta suojella rikoksesta epäiltyä. Esityksessä kerrotut oikeuspsykologisen yksikön tutkimusprosessiin kuuluvat moniammatillinen rikosepäilyn kartoitus sekä arviointi, joka pitää tyypillisesti sisällään taustatietojen läpikäynnin, lapsen oikeuspsykologisen haastattelun, lausunnon lapsen kertomuksen luotettavuudesta sekä epäillyn rikoksen aiheuttaman haitan arvion ja tuen. Käräjäoikeus pitää ihmiskaupparikoksissa ja vastaavanlaisissa haasteellisissa tapauksissa tällaista toteuttamistapaa erinomaisena sekä uhrin selviytymisen että rikoksen selvittämisen kannalta.

2 § Yksikön tehtävät

Kuten esityksessä on kerrottu, oikeuspsykologisista yksiköistä saatujen tietojen perusteella ehdoton valtaosa lapsen tutkimista ja kuulemista koskevista pyynnöistä tulee nykyisin poliisilta. Näin tulee olemaan jatkossakin, koska poliisi suorittaa esitutinnan ja lasten kuulemiset suoritetaan jo esitutkintavaiheessa lukuun ottamatta joitakin poikkeustilanteita, joissa syyttäjä saattaa tehdä kuulemista koskevan lisätutkintapyynnön. Lakimuutos ei siten vaikuttane juurikaan tuomioistuinten käytännön toimintoihin tai resursseihin. Välillisesti se, että oikeuspsykologian yksikön kohdealue laajenisi, näkyisi luonnollisesti lapsia koskevia rikosasioita tuomioistuimessa käsiteltäessä, koska tuomioistuimessa katsotaan usein syyttäjän esittämänä todisteina sellaisia lasten kuulusteluvideolta, joissa oikeuspsykologi on esitutinnan aikana haastattelemassa lasta, ja tapauksissa, joissa syyttäjä esittää todisteenaan videon lisäksi yksikön laatiman lausunnon lapsen kertomuksen luotettavuudesta ja/tai tapauksissa, joissa syyttäjä on nimennyt yksikön edustajan asiantuntijatodistajaksi kertomaan lapsen kertomuksen uskottavuusarvioinnista. Edellä mainitut lausunnot ovat jo nykytilanteessa olleet perusteellisia, ammattimaisia ja vallitsevaan oikeuspsykologiseen tutkimustietoon perustuvia.

Näytöllisesti erityisen haasteellisia ovat usein pienten lasten kuulustelukertomukset. Kuten oikeuskäytännössä esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2021:5 on todettu, oikeuspsykologiset lausunnot eivät sido tuomioistuinta, mutta ne kriteerit, joita lausunnoissa yleensä tuodaan esiin, ovat hyvin relevantteja ja keskeisiä lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa. Näitä oleellisia seikkoja ovat muun muassa edellä mainitussa ratkaisussa esiin tuodut rikosepäilyn heräämiseen liittyvät tausta- ja tilannetekijät, lapsen ja muiden henkilöiden mahdolliset motiivit, johdatteluriskien kartoitus, nuoren kertomuksen yhteensopivuus muun aineiston kanssa ja mahdollisten kertomuksen sisäisten ja kertomusten välisten ristiriitojen arviointi. Se, että tuomioistuimet jatkossakin ja esitetyllä tavalla laajentuvassa mittakaavassa saisivat käyttöönsä mainitun laisia videoita nimenomaan oikeuspsykologin suorittamista lasten kuulusteluista sekä huolellisesti ja ammattitaidolla laadittuja arviolausuntoja lapsen kertomuksen luotettavuudesta, on omiaan lisäämään kaikkien asianosaisten oikeusturvaa.

Käräjäoikeudella ei ole esityksestä huomautettavaa myöskään siltä osin kuin esityksessä on ehdotettu, että yksiköiden tehtäväksi säädettäisiin ensivaiheen psykososiaalisen tuen antaminen lapselle ja hänen huoltajilleen, koulutuksen ja neuvonnan tarjoaminen muille lasten kanssa työskenteleville tahoille sekä yhteenvedon laatiminen lasta koskevista tiedoista jo ennen esitutkintatoimien aloittamista.

Esityksen perusteluissa on viimeksi mainituilta tuotu esiin, että yhteenvedoon kirjattavia olennaisia olisivat esimerkiksi tieto siitä, onko lapsesta aiemmin tehty lastensuojeluilmoituksia, mitä palveluja perheelle on mahdollisesti tarjottu ja onko perhe käyttänyt niitä sekä se, liittyykö lapsen kielenkehitykseen tai muuhun kehitykseen viiveitä. Käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että nämä tiedot ovat käytännössä pääosiltaan samoja kuin ne tiedot, joita alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulusteluun kutsuttavalta (esitutkintalain 7 luvun 16 §) sosiaaliviranomaisen edustajalta yleensä lastensuojelukirjausten perusteella saadaan, sikäli jos epäillyn nuoren perhe on lastensuojelun asiakkaana. Nyt nämä tiedot hankittaisiin myös alaikäisestä asianomistajasta. Esitutkintalain 4 luvun 7 §:ssä on sinänsä olemassa yleissäännös lasten kohtelusta esitutkinnassa, joka velvoittaa jo nykyisin huomioimaan lapsen iän ja kehitystason ennen tutkintatoimia sekä suorittamaan tarvittaessa lisäarviointia. Säännöksen mukaan alle 18-vuotiaasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on säännöksen mukaan mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Nyt suunniteltu uudistus ei kaikki edellä lausuttu huomioiden vaikuta muuttavan lapsen asemaa esitutkinnassa nykyisestä.

2 §:n 5 kohta

Erityistä huomiota käräjäoikeus kiinnittää esityksen 2 §:n 5 kohtaan, jossa yksiköiden toiminta on laajennettu myös sellaisiin erityisen vaativiin huoltoriitoihin, joihin ei liity minkäänlaista rikosepäilyä. Huoltoriitojen problematiikka poikkeaa merkittävästi rikosepäilytilanteista ollen lapsen edun näkökulmasta moniulotteisempaa.

Huoltoriitojen käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään lastenhuoltolaissa. Onkin välttämätöntä, että mahdollinen muutos tulee kirjatuksi myös lastenhuoltolakiin. Keskeistä on myös turvata uudistuksen yhteensovittaminen sosiaalitoimen selvitykseen säännösten tasolla. Nyt esitetyllä tavalla toteutettuna uudistus voi johtaa päällekkäisiin lapsen kuulemisiin, mitä ei voida pitää lapsen edun mukaisena. Käräjäoikeus nostaa pohdittavaksi, voisiko kuuleminen yksikössä tulla kysymykseen osana sosiaalitoimen laatimaa selvitystä.

Taustalla olevat tavoitteet yksiköissä olevan erityisosaamisen mahdollisimman laajasta hyödyntämisestä, lasten kuulemisen laadukkaasta toteuttamisesta sekä moniammatillisen yhteistyön vahvistamisesta ovat ilman muuta kannatettavia. Uudistus on kuitenkin tältä osin irrallinen ja edellyttää vielä kokonaisvaltaisempaa ja syvällisempää tarkastelua.

On olennaista, miten lasta kuullaan. Jossain määrin jääkin epäselväksi, missä tarkoituksessa nykyisiä haasteita huoltoriitojen osalta on tuotu esiin ottaen huomioon esityksen tarkoituksen liittyvän

nimenomaan poikkeustapauksiin. Laajemmalti tilanteen kohentaminen ja valtakunnallisesti yhdenmukaisen laatutason edistäminen edellyttää lasten kuulemisiin liittyvän osaamisen syventämistä sekä resurssien lisäämistä nykyisissä rakenteissa.

Huoltoriidoissa lasten kuuleminen toteutetaan pääsääntöisesti sosiaalitoimen selvitystyön yhteydessä. Jonkin verran lapsia kuullaan myös tuomioistuimien toimesta, jolloin tuomarin on mahdollista käyttää kuulemisessa apunaan lastenhuoltolain 17 b §:ssä tarkoitettua asiantuntija-avustajaa. Vaikeimmissa huoltoriidoissa lapsen kuuleminen tuomioistuimen toimesta voi tulla kyseeseen vain hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa. Vaikeimmissa huoltoriidoissa kuuleminen toteutetaan siis lähtökohtaisesti sosiaalitoimessa. Myös uudistuksen mukainen mahdollisuus yksikössä toteutettavaan kuulemiseen tulee käytännössä arvioitavaksi niissä huoltoriidoissa, joissa sosiaalitoimen selvitys tulee joka tapauksessa laadittavaksi.

Lapsen kuulemista sosiaalitoimessa ei toteuteta irrallaan muusta selvityksestä. Huoltolain tavoitteiden mukaisesti toteutetun kuulemisen on katsottu edellyttävän, että lasta kuuleva taho on keskustellut myös vanhempien kanssa ja kuuleminen on asetettava kontekstiin. Kuuleminen toteutetaan yleensä siten, että lasta tavataan myös molempien vanhempien kanssa ja tähän liittyy muun selvityksen ohella myös vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen havainnointia.

Edellä lausuttuun nähden käräjäoikeus pitääkin luontevana, että mahdollisuus yksikön osaamisen hyödyntämiseen olisi käytettävissä kuulemisen toteuttamistapana osana sosiaalitoimen selvitystä. Tarve erityisosaamiseen voi nousta luontaisesti myös vasta itse selvitystyötä tehtäessä ja aloite voisi tulla myös selvitystyöntekijöiltä. Tätä puoltaisi myös järjestelmän selkeys ja ennakoitavuus, minkä lisäksi viranomaisten välinen yhteistyö tulisi paremmin turvatuksi. STM:n tekemässä selvityksessä 2025:12 (s. 73) on tunnistettu yhtenä keskeisenä ongelmana palvelu- ja oikeusjärjestelmässä prosessien hitaus, monimutkaisuus ja päällekkäisyys.

Vaikeissa huoltoriidoissa lapset ovat vanhempien välisen konfliktin keskellä. Tällöin nousee usein esiin myös lapsen psyykkinen tila ja tarve hänen suojaamiselleen. Erityisesti kuulemista on peilattava lapsenhuoltolain 11 § 2 momentissa asetettuun edellytykseen, että kuulemisesta ei saa aiheutua haittaa lapsen ja vanhempien välisille suhteille. Lapsen kuulemisen toteuttaminen irrallaan muusta selvityksestä sisältää lapsen näkökulmasta myös riskejä. Vaikeimmissa huoltoriidoissa vähintään toisella, usein molemmilla vanhemmalla on rajoittunut kyky tarkastella omaa toimintaansa. Myös lapsen näkökulman tavoittaminen on vanhemmille usein vaikeaa, eikä ole yleensä edistettävissä laadukkaallakaan informaatiolla. Nämä ovat vaikeita tilanteita, jotka edellyttävät punnintaa lapsen osallistumisen ja suojelemisen välillä. Lapsesta ei saa tulla riidan ratkaisijaa. Lasta koskevien ratkaisujen tekeminen on kiinteästi yhteydessä vanhempiin sekä lapsen olosuhteisiin ja onkin erityisen tärkeää, että pyyntö yksikössä toteutettavasta kuulemisesta on tarpeellinen. Myös erilaisten tukirakenteiden pohtiminen lapsen näkökulmasta näissä tilanteissa on luonnollisesti keskeistä.

Mikäli uudistus toteutettaisiin tällaisenaan, tulisi alussa todettujen keskeisten seikkojen lisäksi yksilöidä vähintään periaatetasolla säännöksessä tarkoitetun erityisen vaativan huoltoriidan kriteereitä. Ottaen huomioon huoltoriitojen ja niitä käsittelevien tuomareiden määrä sekä vaativien huoltoriitojen kriteerin tulkinnanvaraisuus, on ennakoitavissa riski tarpeettomista pyynnöistä, sekä pyyntöjen arvioitua huomattavasti suuremmasta määrästä. On arvioitavissa myös, että vanhemmat tulevat oikeudenkäyntimenettelyissä esittämään oma-aloitteisia pyyntöjä kuulemismenettelyn toteuttamista yksikössä.

3 § Moniammatillinen asiantuntijaryhmä

-

4 § Oikeus saada ja antaa tietoja

-

5 § Yksikön henkilöstöä sekä toimitiloja ja toimintavälineitä koskevat vaatimukset

-

6 § Työnohjaus

-

7 § Järjestämisvastuu

-

8 § Sopimus ja kustannusten korvaaminen

-

9 § Korvauksen maksaminen

-

10 § Ohjaus, koulutus ja yhteistyö

Käräjäoikeus kannattaa ehdotusta THL:n ohjaus-, koulutus- ja yhteistyötehtävistä ja yhtyy kaikkiin siitä esitettyihin perusteluihin. Käräjäoikeus kuitenkin kiinnittää 10 §:n sanamuotoon huomiota siltä osin, kuin siinä on 1 momentin 2 kohdassa ja 3 kohdassa tyydytty mainitsemaan ainoastaan lapsiin kohdistuva väkivalta. Käräjäoikeus ehdottaa lain soveltamisalalajennus huomioiden, että sanottuihin kohtiin lisättäisiin soveltuvien tavoin myös ”muut lapsiin kohdistuvat rikokset”.

11 § Voimaantulo

-

Esityksen vaikutusarviot

-

Mahdolliset muut kommentitne esitysluonnoksesta

-

Pakkala Sirpa
Helsingin käräjäoikeus

Jokela Henna
Helsingin käräjäoikeus - Lausunnon valmistellut käräjätuomari Maritta
Pakarinen, käräjätuomari Noora Kemppi, käräjätuomari Pekka Päivänsalo ja
käräjätuomari Maija Päivinen